HUJJATLI NASRNING POETIK XUSUSIYATLARI VA ADABIY JARAYONDAGI O'RNI

Berdieva Shaxnoza Nabijonovna
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), rus tili kafedrasi dotsenti
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti (O'zbekiston)
shat19@inbox.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada hujjatli nasrning nazariy asoslari, uning poetik xususiyatlari hamda zamonaviy adabiy jarayondagi o'rni tahlil qilinadi. Hujjatli adabiyotning faktga asoslanganligi, muallif pozitsiyasi va badiiylik bilan bog'liq jihatlari yoritiladi. Shuningdek, non-fiction adabiyotning shakllanishi va rivojlanish tendensiyalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: hujjatli nasr, non-fiction, badiiylik, fakt, muallif obrazi, adabiy jarayon

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы документальной прозы, анализируются её поэтические особенности, а также место в современном литературном процессе. Освещаются такие аспекты, как фактологическая основа документальной литературы, авторская позиция и соотношение документальности и художественности. Кроме того, рассматриваются тенденции формирования и развития литературы non-fiction.

Ключевые слова: документальная проза, non-fiction, художественность, факт, авторский образ, литературный процесс.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations of documentary prose, its poetic features, and its role in the contemporary literary process. It highlights the aspects of documentary literature related to fact-based writing, the

author's perspective, and artistry. Additionally, the formation and development trends of non-fiction literature are examined.

Keywords: documentary prose, non-fiction, artistry, fact, author's persona, literary process.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda hujjatli nasr alohida ilmiy qiziqish uyg'otayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu turdagi adabiyot real voqelik va badiiy tafakkur kesishgan nuqtada shakllanadi. Hujjatli nasrda asosiy e'tibor faktning haqqoniyligi va uning badiiy talqiniga qaratiladi.

Adabiy jarayon rivojida hujjatli nasrning kuchayishi jamiyatning tarixiy haqiqatni anglashga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq. Ayniqsa, XX–XXI asr adabiyotida real voqelikka asoslangan matnlarning ko'payishi kuzatiladi [Бахтин, 1986, с. 23–25].

Hozirgi davrda axborot oqimining kuchayishi, tarixiy voqealarga qayta baho berish jarayonlari va shaxsiy tajribaga asoslangan narrativlarning kengayishi hujjatli nasrga bo'lgan qiziqishni yanada oshirmoqda. Bu esa adabiyotda haqiqatni ifodalash usullarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Natijada hujjatli nasr nafaqat adabiy hodisa, balki jamiyatning ijtimoiy xotirasini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda, bu esa uning ilmiy o'rganilishini dolzarb masalalardan biriga aylantiradi.

Hujjatli nasr ko'pincha non-fiction adabiyot doirasida talqin qilinadi. Non-fiction atamasi real voqealar va faktlarga asoslangan matnlarni anglatadi. Biroq bu matnlar oddiy hujjat emas, balki badiiy qayta ishlangan adabiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, hujjatli nasrda fakt va badiiylik o'rtasidagi muvozanat muhim ahamiyatga ega. L. Ginzburg fikricha, hujjatli adabiyotda "predmetli ishonchlilik" asosiy mezon bo'lib, aynan shu jihat matnning estetik qiymatini belgilaydi [Гинзбург, 1970, с. 70–72].

Shu bilan birga, E. Mestergazi hujjatli nasrni "badiiy-publitsistik hodisa" sifatida talqin qilib, unda real voqelik muallif tafakkuri orqali qayta ishlanishini ta'kidlaydi [Местергази, 2007, с. 46].

Hujjatli nasrning asosiy belgilaridan biri - faktga asoslanganlikdir. Asarda tasvirlangan voqealar real hayotdan olingan bo'lib, ular tarixiy va ijtimoiy haqiqatni aks ettiradi. Biroq bu faktlar badiiy tizim orqali beriladi, bu esa matnga estetik mazmun beradi.

Ikkinchi muhim xususiyat - muallif pozitsiyasining faol ekanligidir. M. Baxtin ta'kidlaganidek, badiiy matnda muallif ovozi doimo shakllantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi [Бахтин, 1986, с. 56–58]. Bu ayniqsa hujjatli nasrda yaqqol seziladi.

Shuningdek, hujjatli nasrda til va uslub muhim ahamiyat kasb etadi. V. Vinogradov fikricha, badiiy matnning uslubi muallif tanlagan til vositalari orqali shakllanadi va bu jarayon matnning umumiy poetikasini belgilaydi [Виноградов, 1971, с. 112–115].

Hujjatli nasrda muallif obrazi markaziy o'rinni egallaydi. U voqealarning guvohi, ishtirokchisi yoki tadqiqotchisi sifatida chiqadi. Bu esa matnda subyektivlik darajasining oshishiga olib keladi.

Hujjatli obrazlilik esa real shaxslar va voqealar asosida yaratiladi. Shu bilan birga, ular badiiy umumlashtirish orqali kengroq ma'noga ega bo'ladi.

Yu. Lotman fikricha, badiiy matn ko'p qatlamli semantik tizim bo'lib, unda har bir element ma'no hosil qilish jarayonida ishtirok etadi [Лотман, 1970, с. 62–64]. Bu nazariya hujjatli nasrga ham to'liq tatbiq etiladi.

Bugungi kunda hujjatli nasr adabiy jarayonning muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Jamiyatdagi ijtimoiy va tarixiy o'zgarishlar bu turdagi adabiyotga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda.

E. Savelyeva ta'kidlaganidek, zamonaviy adabiyotda non-fiction "haqiqatni ifodalashning eng faol shakllaridan biri" sifatida namoyon bo'ladi [Савельева, 2018, с. 83–85].

Bu jarayon o'zbek adabiyotida ham kuzatilmoqda. Hujjatli elementlarga ega asarlar paydo bo'lib, ular adabiy tafakkurning yangi yo'nalishlarini shakllantirmoqda.

Zamonaviy adabiy jarayonda hujjatli nasrning kuchayishi adabiyotning funksional imkoniyatlari kengayayotganini ko'rsatadi. Bu turdagi matnlar nafaqat estetik, balki ijtimoiy va tarixiy vazifani ham bajaradi. E. Mestergazi ta'kidlaganidek, hujjatli adabiyot real voqelikni "estetik idrok orqali qayta tashkil etilgan haqiqat" sifatida ifodalaydi [Местергази, 2007]. Shu bilan birga, E. Savelyeva zamonaviy non-fictionni haqiqatni ifodalashning eng faol shakllaridan biri sifatida baholab, uning adabiyot va publitsistika o'rtasidagi chegarani yo'qotayotganini qayd etadi [Савельева, 2018]. Bu holat hujjatli nasrni zamonaviy adabiyotning eng dinamik va rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rsatadi.

Hujjatli nasr zamonaviy adabiyotning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, unda fakt va badiiylik o'zaro uyg'unlashadi. Bu turdagi matnlar real voqelikni aks ettirish bilan birga, uni estetik jihatdan talqin etadi.

Muallif obrazi, hujjatli obrazlilik va tarixiy xotira hujjatli nasrning asosiy komponentlari hisoblanadi. Shu jihatdan hujjatli nasrni adabiy va madaniy fenomen sifatida o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. – М.: Наука, 1971. – 240 с.
3. Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. – Л.: Советский писатель, 1970. – 448 с.
4. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
5. Местергази Е.Г. Документальное начало в современной литературе. – М.: Наука, 2007. – 210 с.
6. Савельева Е.А. Non-fiction в современном литературном процессе // Вестник филологии. – 2018. – №3. – С. 83–85.